

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Creating a new Europe through contemporary art

Manifesta and its relation to art, society and politics

Çolak, E.

Publication date

2021

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Çolak, E. (2021). *Creating a new Europe through contemporary art: Manifesta and its relation to art, society and politics*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Een nieuw Europa creëren middels hedendaagse kunst: Manifesta en de relatie tot kunst, samenleving en politiek

Samenvatting

Manifesta – de Europese Biënnale van Hedendaagse Kunst is een nomadische biënnale die elke twee jaar plaatsvindt in een andere Europese stad. Manifesta ontstond begin jaren '90 van de vorige eeuw als idee en werd in 1996 voor het eerst georganiseerd in Rotterdam. Sinds het georganiseerd is in 11 landen en 13 steden, met de deelname van bijna 40 curatoren en curatorcollectieven en meer dan 1000 kunstenaars, is het tot één van de belangrijke kunstorganisaties van Europa na de Koude Oorlog geworden. Dit proefschrift richt zich op Manifesta's politieke, economische, stedelijke en artistieke relaties tot de gaststeden en -regio's, evenals op de veranderingen die zich in de loop van de tijd voordeden in de eigen doelstellingen, discours en organisatie. Welke omstandigheden leidden tot de totstandkoming van Manifesta en welke doelen stelde Manifesta zichzelf aan het begin? Hoe evalueerden ze deze doelen in de loop der tijd? Hoe kunnen we de complexe relaties die Manifesta met de verschillende actoren van elke editie heeft opgebouwd theoretisch benaderen? Ter beantwoording van deze vragen stelt dit proefschrift dat Manifesta, op het gebied van kunst, één van de nieuwe instituties van neoliberal bestuur is in het tijdperk na de Koude Oorlog. Door de complexe set van relaties van elke editie te onderzoeken, draagt het proefschrift bij aan een beter begrip van zowel Manifesta als van het fenomeen van hedendaagse kunstbiënnales.

De theoretische en methodologische benaderingen in dit proefschrift zijn deels ingegeven door mijn begrip van het biënnale fenomeen en deels door de nomadische en gelaagde structuur van Manifesta. Ik benader biënnales als ontmoetingsplaatsen voor verschillende actoren zoals curatoren, deelnemers, lokale kunstenaars, de organiserende instelling en haar personeel, stadsbestuurders, galeriehouders, kunsthandelaren, kunstcritici, sponsors, samenwerkingsinstellingen en internationaal en lokaal publiek. Daarom is het bij het benaderen van een biënnale noodzakelijk om rekening te houden met de voorkeuren, verwachtingen en voordelen van deze verschillende actoren. Als het gaat om een biënnale als Manifesta, waar elke editie op een andere locatie plaatsvindt, moet men het structurele en artistieke perspectief van de biënnale zelf evalueren, samen met de historische, economische, stedelijke, culturele en artistieke omstandigheden van de stad of regio die ze lokaliseert. In deze context evalueert dit proefschrift elke editie van de biënnale binnen haar eigen context, draagt het theoretische benaderingen aan die relevant zijn voor deze context en vergelijkt het de verschillende edities om gemeenschappelijke punten te vinden.

De vergelijkende analyse van de edities wordt gekristalliseerd in drie secties die grofweg overeenkomen met een decennium van Manifesta. Het proefschrift is

overeenkomstig opgedeeld in drie analytische delen, elk met drie hoofdstukken en een casus. Deel I concentreert zich op de periode vanaf 1991, toen Manifesta als idee ontstond, tot aan de derde editie die in 2000 in Ljubljana werd gehouden. Deel II begint met de vierde editie die in 2002 in Frankfurt werd georganiseerd en eindigt bij de negende editie die in 2012 in Genk werd gehouden. Deel III evalueert afzonderlijk de tiende (St. Petersburg - 2014), elfde (Zürich - 2016) en twaalfde (Palermo - 2018) editie van Manifesta.

Deel I duikt in Manifesta's motivaties, doelen, perspectieven, en prestaties en mislukkingen in het eerste decennium. Manifesta werd opgericht om een netwerk tussen kunstenaars uit postcommunistische landen en hun tegenhangers in het Westen op te bouwen, om ruimte te maken voor jonge kunstenaars en om een nieuw Europa in de nasleep van de periode na de Koude Oorlog te bediscussieren. Wat betreft vorm en inhoud plaatsen deze doelen Manifesta vanaf het allereerste begin in een politieke context. In deel I wordt uiteengezet hoe Manifesta "het Oosten" beschreef, door welke instellingen het gesteund werd en wat haar artistieke en curatoriale strategieën waren.

Hoofdstuk één bespreekt de notie van *biënnalisatie*, nadat de impact van globalisering op kunstinstellingen en hedendaagse kunsthistoriografie is onderzocht. Het analyseert de kenmerken van Manifesta (bijv. nomadisch, ruimte scheppend voor jonge kunstenaars, pan-Europees) en de positie die Manifesta inneemt binnen de verschillende biënnales voor hedendaagse kunst. Het bevraagt hoe Manifesta het oosten van Europa definieerde en laat zien hoe Manifesta in postcommunistische landen bijgedragen heeft aan de opbouw van de westerse kunstscène als kunstmarkt en aan de verwestering van deze artistieke producties.

Hoofdstuk twee onderzoekt instellingen en organisaties die Manifesta institutionele, infrastructurele, economische en discursieve hulp verleend hebben om haar doelstellingen te bereiken. Eerst belicht het de overeenkomsten tussen Manifesta en het cultuurbeleid van de EU en het ECoC-project in het bijzonder. Ook wordt in dit hoofdstuk de relatie van Manifesta tot de EU-fondsen besproken. Het hoofdstuk vervolgt dan met het analyseren van de organische relatie tussen Manifesta en het *Institute of New International Artists* (InIVA) en de *Soros Centers for Contemporary Art* (SCCA's). Het laatste deel van dit hoofdstuk onthult de achtergrond van de kunstsporing van het toonaangevende tabaksbedrijf Philip Morris, de hoofdsponsor van Manifesta 1 en Manifesta 2.

Hoofdstuk drie richt zich op de artistieke en curatoriale strategieën van Manifesta's eerste decennium. Het maakt een vergelijkende analyse van het percentage lokale kunstenaars, kunstenaars uit postcommunistische landen en de jonge kunstenaars, evenals de gemiddelde leeftijd van de deelnemende kunstenaars. Bovendien concentreert dit hoofdstuk zich op enkele artistieke interventies die het discours van Manifesta hebben ondermijnd.

De casus van Deel I concentreert zich op het project *Manifesta in Our Backyard* dat werd geïnitieerd door SCCA – Ljubljana en zich tot doel gesteld had om de Ljubljana-editie

van Manifesta vanuit lokaal perspectief te evalueren. Het onderzoekt hoe de lokale kunstscène van Ljubljana reageerde op Manifesta's voorkeur om niet met lokale kunstgalerijen en kunstenaars samen te werken. Door het analyseren van artikelen die verschenen in drie edities van PlatformaSCCA, het mediaorgaan van het project, maakt het mogelijk om te zien hoe Manifesta's discours en doelen in het eerste decennium uitgedaagd werden door lokale figuren uit de kunstscène.

Deel II gaat in op de politieke en artistieke benaderingen van Manifesta's tweede decennium. In dit decennium verlegde Manifesta haar aandacht van Europa's Oost-westas naar de Noord-Zuidas en concentreerde zich meer op de regio's dan op steden. Bovendien raakte ze vervreemd van haar experimentele, flexibele, anti-institutionele kenmerken en zette een stap richting institutionalisering. Deel II begint met Manifesta 4 (2002) in Frankfurt en eindigt met de negende editie die werd gehouden in Genk - Limburg (2012).

Hoofdstuk vier onderzoekt de oorsprong van Manifesta's interesse in de regio's, in plaats van steden, in het tweede decennium. Door de concepten van nieuw-regionalisme en creatieve steden kritisch te onderzoeken, laat het zien hoe Manifesta in het nieuwe regionalistische beleid van de regio's en steden georganiseerd werd. Dit hoofdstuk illustreert het belang van Manifesta voor de regio's en steden die probeerden meer ruimte voor creatieve industrieën te maken middels neoliberaal stadsvernieuwingsbeleid.

Hoofdstuk vijf concentreert zich op twee zorgen van Manifesta die in het tweede decennium naar de voorgrond kwamen: het stedelijke en het onderwijs. Het illustreert hoe Manifesta met architectenbureaus samenwerkte om verlaten gebouwen te renoveren en tot locaties te maken met het doel een blijvende indruk op deze plekken achter te laten. Verder benadrukt het de samenhang van deze tendens met het neoliberale stadsvernieuwingsbeleid van de gastregio's en -steden. Het tweede deel van hoofdstuk vijf behandelt onderwijs als agendaonderwerp voor Manifesta. Het laat zien hoe het potentieel van kritisch omgaan met de leerprocessen en onderwijspraktijken naar voren kwam in de geannuleerde zesde editie van Manifesta, werd gemist en later werd omgewerkt tot kunstbemiddelingsprogramma's.

Hoofdstuk zes benadert het tweede decennium van Manifesta vanuit het perspectief van haar artistieke en curatoriale strategieën. Het stelt dat Manifesta's afhankelijkheid van de gaststeden en -regio's bijdroeg aan het uitsluiten van kunstwerken en curatoriale benaderingen die kritisch omgaan met de organisatie. Bovendien draagt het, net zoals hoofdstuk drie, bij aan het creëren van profielen van deelnemende kunstenaars en de betrokkenheid van Manifesta bij lokale kunstscènes. Het lezen van de consensuele relatie tussen Manifesta en de gaststeden en -regio's over postpolitieke kritiek en het kritisch evalueren van de gegevens, laat zien hoe de oorspronkelijke doelen en structuur van Manifesta in de loop van de tijd zijn veranderd. Het hoofdstuk eindigt met een illustratie van uitzonderlijke artistieke en curatoriale interrupties die het consensusperspectief van Manifesta uitdagen.

De casus van Deel II concentreert zich en wijdt uit over een van deze onderbrekingen: *Artist Colonialist performance* van Thierry Geoffroy, alias Colonel, gerealiseerd in Manifesta 8 - Murcia. Het onderzoekt Geoffroy's ondervraging van Manifesta 8 in het kader van Geoffroy's artistieke praktijken. Het beargumenteert dat Geoffroy's gelijktijdig uitgevoerde subversieve praktijken de consensuele praktijken en discoursen van Manifesta doorbraken.

Deel III gaat in op de tiende, elfde en twaalf editie van Manifesta. Het stelt dat Manifesta in haar derde decennium pragmatisch heeft opgesteld wat betreft het discours. Het laat zien hoe Manifesta een discours dat in de afgelopen twee decennia geproduceerd was weer oppikte en aanpaste aan de nieuwe doelstellingen. Bij een gebrek aan gedeelde discursieve en strategische praktijken die deze drie edities met elkaar verbinden, wordt elke editie in een apart hoofdstuk behandeld.

Hoofdstuk zeven onderzoekt de dynamiek achter de keuze om Manifesta na veertien jaar te organiseren in een voormalig communistisch land en niet-EU-lidstaat, Rusland (Manifesta 10 - St. Petersburg). Na een bespreking van de betrokkenheid van de oligarchen bij de Russische hedendaagse kunstscène, bespreekt het de oproep tot een boycot die ontstond in reactie op de restrictieve wet tegen 'homoseksuele propaganda' en de annexatie van de Krim, en het analyseert Manifesta's reacties op deze oproep. Het stelt dat Manifesta's pogingen om zich van deze discussies te distantiëren ook een politiek standpunt was. Het illustreert dit standpunt door de artistieke en curatoriale strategieën van Manifesta 10 nader te onderzoeken.

Hoofdstuk acht gaat in op de relatie tussen Manifesta 11 en het stedelijk beleid van Zürich ten opzichte van de creatieve industrieën. Het analyseert het thema van de biënnale, "Wat doen mensen voor geld?", in het licht van huidige discussies over preciaire arbeidsomstandigheden. Daarnaast genereert het wederom gegevens over het profiel van de deelnemende kunstenaars en onthult het het effect van *Art Basel* op de curatoriale en artistieke strategieën van Manifesta 11.

Hoofdstuk negen, het laatste hoofdstuk van dit proefschrift, neemt de zaak Palermo (Manifesta 12) onder de loep. Het benoemt de schadelijke effecten van maffiapraktijken op het stedelijke en culturele leven en de stadsbestuurders' verwachtingen van Manifesta. Vervolgens analyseert het data die middels veldwerk verzameld zijn om de publieksoptvattingen over Manifesta 12 beter te begrijpen.

De casus van Deel III gaat verder met het analyseren van deze opvattingen van het Manifesta 12-publiek over het Manifesta-project als geheel. Het laat zien dat Manifesta's oorspronkelijke doelstellingen en discoursen een plek binnen de samenleving hebben gekregen, ondanks het feit dat een aantal van deze doelstellingen al in het begin van de jaren 2000 zijn opgegeven.